

Tööleht 1

1. Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas A. Meenutusi juunipöördest

„Nüüd juhtumistest 21. juunil 1940 a. Oli väga ilus, päikesepaisteline päev. Tööle saabunult imestasin, et keegi polnud veel tööriideid selga ajanud ega töökohale läinud. Seisti salguti tänava ääres asetseva endise koolimaja (27. algkool) juures ja seletati midagi. Agaramad seletajad olid üks naistöoline Roots ja müürsepp Köst. Roots pani enda käes olevasse märkmikku minu nime kirja. Sellele järgnes käsk: täna tööd ei tehta, vaid minnakse kukutama valitsust.

Vastasin, et ei lähe mina kuhugi, olen vastasrindlane (tänapäeval on see meeles, et olin sellist väljendust kusagil kuulnud). Tegelikult ei teadnud ma poliitikast tühkagi. Siis tehti mulle üsna kiiresti selgeks, et tuleb minna, vastasel korral alles vaadatakse, kui vaja saadetakse värava taha. Paljudest maalt hiljuti tulnud poisid hirmutamiseks vaja oligi. Tuli alluda, et mitte töökohta kaotada. Kuni Vabadusväljakuni kõndisid meie „rivi“ kõrval Roots, Köst, üks autobussi juhtidest Leesi ja veel mõned, keda nimeliselt enam ei mäleta, eesmärgil jälgida, et sealt „ära ei hüpataks“. Väljakul seguneti varem sinna kogunenud rahva hulka ja ei tea, kas meid enam jälgiti, või mitte. Mäletan, et kui mitte rohkem, siis vähemalt üks punaväe ohvitser, keda tutvustati kui „vennalike tervituste toojat“, pidas oma kõne. Siis loeti veel ette mingi resolutsioon, ilmselt võiski see olla valitsuse kukutamisele kutsuv, ning küsiti valjuhääldi kaudu, kes poolt, kes vastu. Vastuolijate hulgas tõstsin käe. Samal momendil koputas keegi mulle õlale. Ehmusin, vaatasin ümber ja nägin enda kõrval noormeest. Tema taipas ilmselt minu ehmatus ja rahustas, ning lausus, et tal on hea meel, et on ikka olemas eestlused.

Rahvas hakkas minema Toompeale. Kaarli tänavat pidi lossi ette suunduva rahva vahelt nägin üle tänava samas meie vastas seisvat noormeeste gruppi. Üle tänava minna ei saanud, rahvas liikus üha lossi poole. Kuidagi stiihiliselt alustasid mõlemad grupid laulu. Isamaalisi. Ei mäleta küll täpselt, kuid küllap oli üks lauludest Eesti Vabariigi hümn. Loomulikult laulsin kaasa, kas või protestiks rongkäigus lauldavate võõrapäraste ja arusaamatute laulude vastu. Kaua siiski laulda meid ei lastud."

Autori nimi teadmata [Meenutusi Teisest maailmasõjast, juunipöördest, elust Punaarmee teenistuses. 1938–1941. lk 2–4].

Autor sündis 1920. aastal Viru maakonnas ja saabus 1939. aasta lõpus Tallinna, töötas Aurupesumajas ja hiljem Tallinna Linna Trammis objekti ehitusel. 1941. aastal mobiliseeriti ta Punaarmee tööpataljoni. Oma nime ta mälestustele alla ei kirjutanud, kartes repressioone.

Küsimused:

1. Mis valiku tegi allika autor?
2. Kas teie arvates oli autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid olid inimestel veel antud sündmuse käigus?

Tööleht 2

Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas B. Kaitseliidust Omakaitse

„Kõik läks enam-vähem normaalselt kuni juunikuuni 1941. Oli mõningaid vangistamisi suuremate kodanliku aja tegelaste hulgas. Kuid üks asi ei ole mulle tänaseni arusaadav. Milleks oli vaja nädal aega enne sõja algust läbi viia vangistamise ja ümberasustamise kampaania? Et see oli piiriäärne maa, mis võis kergelt sattuda vaenlase kätte ja et enne seda puhastada see ala ebaustavatest inimestest? Aga selle kampaania käigus vangistati inimesi, keda oleks võinud täiesti usaldada ja on teada, et niisugune tegevus tekitas rahva hulgas sügavat meelepaha. See oli just põhjus, mis tõukas palju inimesi töötama nõukogude võimu vastu. Meie eesti rahva ajalugu ei ole ju kunagi pidanud vene ega teisi slaavi rahvaid meie vaenlasteks, aga sakslasi tunneme ajaloo järgi nagu meie rahva põlisvaenlast. Olen täiesti kindel, et kui nõukogude võimu kohalike tegelaste poolt oleks rahvasse suhtunud paremini, ei oleks keegi mõelnudki sakslasi abistada.

22. juunil algas sõda ja 8. juulil olime juba sakslaste poolt okupeeritud. Saksa armee oli selle lühikese ajaga läbinud umbes tuhat kilomeetrit. Järelikult oli Punaarmee väga nõrk. Kui Punaarmee üksused ja kohalikud kommunistid olid meilt taganenud, selgus, et enne olid nad toime pannud väga metsikuid kuritöid. Meie vallas, Panikovitsi asunduses oli mõrvatud kolm mitte milleski süüdi olevat meest: Seemaa, Harite ja Vösastik, kõik 30–35 a vanad. Nad olid tapetud ja peidetud saekaatri juures saepuru sisse. Petseri arestimaja saunast leiti mitu laipa, mehi ja naisi, kes olid surnud hirmsates piinades. Neil olid keeled suust välja rebitud, silmad tuliste oradega välja torgitud, naistel rinnad maha rebitud. Tartu vanglas olid kõik vangid tapetud ja õue peale kaevu aetud. Seal ei olevat üldse olnud poliitilisi vange, kõik olid kriminaalvangid. Muidugi, niisugune tegevus ei tõstnud lugupidamist tegijate vastu.

Esimesed saksa väeosad, kes meile jõudsid ja kellega meie elanikel kokkupuutumist oli, käitusid elanikkonnaga täiesti viisakalt ja korrektselt, mis sundis vägagi unustama seda, et sakslased on meie põlisvaenlased. Meie omavalitsused moodustati kõik kohalikest elanikest, muidugi alluvusega saksa võimule. Vallavalitsusse määrati tööle kõik endised töötajad. Vallavanemale ja abidele teatati, et kuna olete rahva poolt sellele kohale valitud ja teie aeg ei ole veel läbi, peate asuma oma ülesannete täitmisele. Nii tuligi mul jälle asuda vallavanema abi kohale, kuhu mind oli 1939. a valitud. Taastati ka endine Kaitseliit, mis varsti nimetati ümber Omakaitse. Sinna kirjutati automaatselt sisse kõik endised Kaitseliidu liikmed ja nendele lisaks värvati ka uusi liikmeid. Uuteks liikmeteks astuda soovijatel tuli esitada avaldus, kuna aga Kaitseliidus olnud liikmetelt avaldust ei nõutud. Õieti neilt ei küsitudki, kass nad soovivad seal liikmeks olla või ei. Mina ei ole kunagi esitanud avaldust ega ka suusõnalist soovi liikmeks olla. Minuga lihtsalt arvestati algusest peale kui liikmega.”

Vaarik, Peeter: Elu keerises I [1914–1951. lk 47–52].

Peeter Vaarik sündis 1914 aastal. Eesti Vabariigi sõjaväes sai ta noorem-allohvitseriks, kuulus 1934. aastast Kaitseliitu. 1939. aasta sügisel valiti ta vallavanema abiks, kust ta vabastati nõukogude võimu poolt usalduse puudumise pärast 1940. aasta 6. augustil. Saksa okupatsiooni ajal ta töökoht tagastati ning määrati Omakaitse liikmeks.

Küsimused:

1. Mis valiku tegi allika autor?
2. Kas teie arvates oli allika autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid võisid inimesed tol ajal veel teha?

Tööleht 3

Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas C. Poliitiliste kaebuste esitamisest Omakaitsele

„On küllaltki palju minule teadaolevaid juhtumeid, kus isik tuleb ja avaldab kaebuse poliitilistel alustel oma naabri vastu. Kord tuli isegi üks 75. a vanamees minu jutule (olin vallamajas) ja avaldas kaebuse oma naabrite vastu, et need on suured kommunistid ja miks neid ei ole vangistatud. Et asja ilma kärata vaigistada, viisin mehe kõrvalisse tuppa ja hakkasin teda üle kuulama. Muidugi ei olnud ei minul ega teistel vallavalitsuse liikmetel õigust inimest sarnas asjades üle kuulata. Tema muidugi seda ei teadnud. Kõigepealt küsisin: „Räägi kõik välja, mis kuritööd sinu naabrid on sinu vastu teinud?“ Vanamees hakkas kokutama: „Ei noh, ega nad minu vastu ei ole küll midagi teinud, aga noh, nad on ikkagi kommunistid“. Küsisin: „Tähendab sinu vastu nad ei ole midagi teinud, aga tegid teiste inimeste vastu. Kelle vastu nimelt ja mida?“ Vanamees sattus veel rohkem segadusse, saades aru, et ei juhtunud õige mehe juurde. Sõimasin tal näo täis ja saatsin koju öeldes: „Ära enam oma naabrite peale kaebama tule, see ei ole õilis!“ Ei ole kuulnud, et ta oleks veel kaebamas käinud. Võib-olla inimestel, kes kunagi minu kirjutist loeb, tekib mulje, et ma tahan Omakaitset ja selle liikmeid igasugustest süüdistustest puhtaks pesta ja maalida neid suurte kommunistide kaitsjatena. Seda mul siiski kavatsus teha ei ole. Tean väga hästi, et Omakaitse ei olnud rajatud kommunistide kaitseks, vaid ümberpöörduvalt, nende paljastamiseks. Tean ka seda, et omakaitsete poolt on tehtud mõnel pool suuri kuritegusid. Kõik olenes sellest, missugused olid kuskil inimesed.“

Vaarik, Peeter: Elu keerises I [1914–1951. lk 58–59].

Peeter Vaarik sündis 1914 aastal. Eesti Vabariigi sõjaväes sai ta noorem-allohvitseriks, kuulus 1934. aastast Kaitseliitu. 1939. aasta sügisel valiti ta vallavanema abiks, kust ta vabastati nõukogude võimu poolt usalduse puudumise pärast 1940. aasta 6. augustil. Saksa okupatsiooni ajal ta töökoht tagastati ning määrati Omakaitse liikmeks.

Küsimused:

1. Mis valikud tegid allikas tutvustatud inimesed?
2. Kas teie arvates oli allika autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid võisid inimesed tol ajal veel teha?

Tööleht 4

Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas D. Mobilisatsioonist Saksa sõjaväkke

„Lembit õppis Avanduse Põllumajanduskoolis. Ta oli väga tõsine ja asjalik noormees, teades, et tast peab tulema haritud põllumees. Ta ei joonud ega suitsetanud, oli vaikne, luges palju, rääkis vähe. Ta oli 18-aastane, kui 1943. a sügisel kuulutati välja 1925. a sündinute mobilisatsioon. Me isa oli üsna tuntud tegelane, vallavalitsuse liige jne. Mäletan, et kodus arutati, et venda oleks võimalik vabaks osta. Oli ju näha, kuhu sõda kaldus. Mõned poisid läksid metsa. Aga nii vend kui ta sõbrad arvasid, et Eestit on vaja kaitsta bolševike eest. Kõik kartsid venelaste tagasitulekut, neid seostati ülekohtu ja väärusega. Ka isa arvas, et poisid peavad minema. Kahtlesid ema ja vanaema, kelle südamed aimasid halba.

Mäletan karget sügishommikut, kui Lembit läks. Isa rakendas hobuse vankri ette ja sõitsime Avanduse vallamaja juurde. Seal olid mõned kongiga (st kastiga, koostaja märkus) veoautod, mille peale kevadistes mustades leeriülikondades valgete särkidega poisid ronisid, sini-must-valged rinnas. Nad laulsid laule Eestimaast „Jää vabaks Eesti meri, jää vabaks Eesti pind“ jne. Kui tagasi sõitsime, olime vait. Ema oli imelikus kangestunud poosis, nagu ei kuulnud ega näinud midagi. Isa püüdis minu ja noorema vennaga muud juttu teha.

Venna kirjad on mul alles. Neid on 5: 16.11, 24.11, 29.11, 11.12 ja viimane 24.12.43. Venemaalt (Ukrainast). Edasi kirju ei tulnud. Käisin 12-aastase tüdrukuna postitalust lehti ja kirju toomas. Ühel kaunil maipäeval nägin imelikku kirja, mille avasin. See oli Lembitu surmateade eesti ja saksa keeles. Ma peitsin need kirjad ära, kartsin ema pärast. Nii teadsin kaua üksinda oma lapsesüdamega, et Lembitut enam ei ole. Ema ootas iga päev poja kirja, isa lohutas. Tõtt teadsin mina. See oli mu elu jubedaim saladus.

Kevad muutus suveks. Vallavalitsusest tuli isale kutse, et ta tuleks oma poja surma pärast vallavalitsusse. Nii tuli mu pettus ja kirja peitmine ilmsiks. Ema oli ahastuses, kuid keegi ei rielnud minuga, sest taibati, miks ma kirja ära peitsin. 8. septembril 1944. a kirjutati Avanduse vallavalitsuses välja venna surmatunnistus. Nüüd tean, et ta oli üks 500 eesti poisist Tšerkassi rõngas. Lõpmata tähtis ja kallis oma perele ja kodule, mängukanniks Hitleri-Stalini käes, nagu kogu me rahvas.”

Laos (Kuntor), Ester: [Venna Lembit Kuntori saatusest, sh. ära kiri surmateatest. 1925–1944, lk 1–5].

Küsimused:

1. Mis valiku tegi allika autor?
2. Kas teie arvates oli allika autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid võisid inimesed tol ajal veel teha?

Tööleht 5

Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas E. Otsus põgenemisest loobuda ning selle tagajärjed

„Siis läksin Vändra erakaupmehe Koppel Aleksi juurde müüjaks. Olin kaupluses üks müüja, kuna Koppel ise muretses kaupa. Tema abikaasa tegeles kahe väikese lapsega, majapidamisega ja söögi tegemisega, sest ka mina olin nende söögil. Ja nüüd tuli teine ehmatus, see 20. september 1944. a. Läksin hommikul tööle, nad ootasid juba mind. Nendel olid pambud juba autole pandud ja ütlesid, et peavad ära minema kuhugile välismaale. Küsisid veel, kas tuled kaasa või jääd siia. Ma ei osanud midagi öelda. Riulites oli ja jäi kaup. Mäletan ütles veel, võta siis ometi midagi omale kaasa. Ehmatus oli nii suur, ei saanud enam millegistki aru. Siis ta ise pani mulle pambu, kuhu pani tallenahka, sahhariini ja muud nipet-näpet. Hakkasime minema, mina isakodu poole ja nemad Virtsu poole. Ikka käis sõda edasi. Seekord läks Vändrast palju minema. Koppeli 2 õde perekondadega, kirikuõpetaja Raudsepp ja teisi. Kus Koppel olekski võinud siia jääda, sest ta oli Omakaitstes ja vend Erald koos 2 teise Vändra koolipoisiga peitsid puruks pekstud Vabadussõjalaste ausamba tükke. Poisid viidi ära ja jäidki kadunuks. Nad kõik jõudsid õnnelikult Kanadasse ja elavad seal hästi. Igaühel oma töö. Raudsepp kirikuõpetaja on seal isegi peapiiskop./---/

2. juunil 1945 a oli meil minu isa majas vene sõjaväe staap sees. Minu kodust sai ka vangimaja. Sel päeval toodi mehi ülekuulamisele ja pandi ühte tuppa luku taha. Ka meeste peale kaebajad tulid, need ootasid järjekorda ühes toas. Kaebajaid nägin ukse vahelt. Kuna meie magamistuba oli ülekuulamise toa kõrval, siis ema kuulas läbi seina kõike seda mis räägiti. Venelastel oli tõlk ees ja kõike räägiti 2 korda. Ema nuttis ja ütles: „Küll on kuradi eided, võivad igasugust valet meeste peale kokku keerata.“ Ja õhtu eel viidi mehed minema. Toodi hobune ja mehed panid oma kompsukesed vankrisse. Ise astusid jala vankri järgi ja venelased püssidega taga. Katsusin ka natukene kõrval minna, et meestega rääkida, kuid aeti tagasi.“

Tekko (Kuldkepp), Amanda: Need aastad ei unune! [14.VI 1941–1952, lk. 5–7].

Amanda Tekko kodutalu asus Suurjõel. 1941. aasta juunis küüditati ta tädi perekond, kellel ta parajasti külas oli, tema pääses, sest polnud selle pere laps. 1945. aastal arreteeriti ja vangistati naabrite kaebamise peale ta invaliidist ehitusmehest isa. Amanda lasti järgmiste aastate vältel korduvalt töölt lahti, kuna kohalikud elanikud olid aktiivsed kaebekirjade kirjutajad bandiidi tütre kohta.

Küsimused:

1. Mis valikud tegid allikakatkendis tutvustatud inimesed?
2. Kas teie arvates oli allika autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid võisid inimesed tol ajal veel teha?

Tööleht 6

Lugege allikas läbi ja vastake selle põhjal küsimustele kirjalikult.

Allikas F. Metsavendadest ja väejooksikutest

„Olin siis kaheksa aastane ja kõik on mees nagu eile. Talu asus metsade taga, soosaarel, Klooga järvest lõunasse ja tema peidetuse tõttu sõda teda õieti nagu ei leidnudki. Kuid põgenikke ja väejooksikuid käis sealt läbi mitmeid ja metsavennad võtsid ööseti põllust kartuleid.

Metsavendadest kõneldi tollal mitte just väga halvas toonis, sest elu oli inimestele tõestanud, et sellesse seisusesse võis sattuda igaüks alates vanaemast, vanaisast, meeste naistest, naiste meestest ja lõpetades nende lastega. Mets oli poliitiline varjupaik. Aga kes olid poliitilised rahvavaenlased? Eks ikka need, kes ei soovinud sõdida ühelgi poolel, taanduda Moskvasse ega Berliini, suurriikide kaalutlustel kodukohti maha jätta või lasta end Siberisse küüditada. Mets oli omale kodumaale allesjäämise vorm. Mets oli vaesemehe kasukas, mets oli peavari.

Kui ma meenutan, kuidas meie, sealse kahe pere neli last, minul suur Wechrmachti tääk võöl, nii et kisub püksid jalast, käisime vanemate poolt täiesti sanktsioneeritult öösel kartulivargaid passimas, siis oli see isegi tagantjärele mõeldes üsna üleolev liigutus, see tähendab, et ümbruses polnud metsamehed midagi imelikku korda saatnud.

Need kaks eestlast – saksa sõdurit ilmusid meie õuele palaval päikeselisel päeval ja jõid ahnelt kaevust jäist vett. Mäletan, et neid keelati, nemad aga ei kuulunud, ütlesid, et nii ehk nii on mõne päeva pärast lõpp. Nädal või paar, mis nad seal elasid, siis hakkas neil elu isu tagasi tulema, nad lasid püssid lastel soosse ära viia ja oma mägikütiriided naistel mustaks värvida. See õnnestuski. Siis töötasid nad nädalapäevad sulastena ja vedasid rõukudest põlluheina või segadikku, täpselt ei mäleta.

Ühel päeval olin tunnistajaks kuidas üks enamlaste jalaväerügement üle kõrrepõllu kange hurraaga meie talu vallutas. Nad sorkisid kõik heinad ja põhukuhjad pikkade püssitikkudega läbi, major pistis peremehele nagaani nina alla ja ütles: "Gde frits? Zastrelju kak sobaku." Läbiotsijad olid nimelt lakas poiste kottidele, lehmanahkranitsatele sattunud, mis kohe köögi lauale visati. Vaielda polnud mõtet."

Anslan, Viljo: [Kahe eesti noormehe, saksa sõduri saatusest. 1944-...] Noormeestel ja peremehel õnnestus majorit veenda, et tegu polnud sõduritega. Neil lubati naasta koju Lõuna- Eestisse, kuid kas see neil sõja tingimustes õnnestus, jääb teadmata.

Küsimused:

1. Mis valikud tegid allikas tutvustatud inimesed?
2. Kas teie arvates oli allika autor oma valiku tegemisel vaba? Põhjendage.
3. Milliseid valikuid võisid inimesed tol ajal veel teha?

Tööleht 6

Ülesanne: tutvustage rühmas üksteisele lühidalt oma allikaid. Seejärel kandke diskussioonivõrku argumendid, mis toetavad nii üht kui teist seisukohta. Vajadusel võib kaste lisada. Lõpuks sõnastage rühma ühine otsus koos lühikese põhjendusega, miks te just sellise järelduseni jõudsite.

Eestlastel oli Teises maailmasõjas valikuid

Eestlastel pigem ei olnud Teises maailmasõjas valikuid

Järeldus:

